

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo muutosvoimana

Nuorten liikuntakulttuurit vammaisuuden lähtökohdasta

Susan Eriksson ja Eero Saukkonen

Katsauksessa tarkastellaan tutkimustiedon valossa, millä tavoilla liikuntapoliittisten linjausten mukaiset yhdenvertaisuuden vaatimukset näkyvät vammaisten nuorten liikunnallisissa kulttuureissa. Siinä kysytään, millaisia muutoksen elementtejä vammaisten liikunnalliset harrastusmahdollisuudet ovat tuoneet nuorten liikuntakulttuureihin ja miten syrjimättömyyden normit näkyvät niissä.

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon vaatimus on vaikuttanut yhteiskuntaamme ja kulttuuriimme laajasti ja syvästi. Etenkin pohjoismaisen hyvinvointivaltion eetokseen on kuulunut mahdollisuuksien tasa-arvo muun muassa työelämässä ja koulutuksessa asemaan tai sosiaali-

luokkaan katsomatta (esim. Julkunen 2001). Yhteiskunnan moniarvoistuessa tasa-arvon vaatimus on liittynyt ihmisten keskinäisiin suhteisiin vaikuttaen sosiaalisiin käytäntöihin ja rakenteisiin. Lainsäädäntö kieltää muun muassa ikään, sukupuoleen, etniseen alkupu-

rään, seksuaalisuuteen ja vammaisuuden perustuvan syrjinnän ja sitä sovelletaan ainakin viranomaistoiminnassa, työelämässä, koulutuksessa, palveluissa ja mediassa. Myös vuonna 2015 voimaan tulleen liikuntalain mukaan tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja yhteisöllisyyden

pitäisi olla lähtökohtana kaikessa toiminnassa (Liikuntalaki 2015).

Tässä katsauksessa tarkastellaan 2000-luvun tutkimuskirjallisuudessa esiintyvää liikuntakulttuurien muutosta yhdenvertaisuuden näkökulmasta kysyen miten liikuntapolitiittisten linjausten mukaiset tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden vaatimukset näkyvät vammaisten ja vaikeimmin vammaisten nuorten mahdollisuuksissa harrastaa liikuntaa. Katsauksessa pohditaan myös, millaisia muutoksen elementtejä vammaisten liikunnalliset harrastusmahdollisuudet ovat tuoneet nuorten liikuntakulttuureihin, ja miten syrjimättömyyden normit näkyvät niissä.

Muutokset yleisessä liikuntakulttuurissa

Yleistä liikuntakulttuuria on viime vuosisadan aikana määrittänyt ja muovannut kokoelma muutostrendejä, joihin lukeutuvat muun muassa laaja hyötyliikunnan korvautuminen tietoisella harrastamisella, liikunnan teknillistyminen ja sen kaupallistuminen (Zacheus 2008). Lisäksi nuorison liikuntakulttuureja ovat värittäneet suomalainen nuorisopolitiikka ja kasvatusnormit (Itkonen 2017; Berg & Salasuo 2019, 6) sekä ”vaihtoehtoisten” liikuntalajien ympärille rakentuvien vapaamuotoisempien yhteisöjen

nousu perinteisten, yleensä aikuisvetoisten urheiluseurojen rinnalle (Rannikko ym. 2013; Rannikko 2018).

Kuten muissakin yhteisöissä, myös nuorten liikuntayhteisöissä tehdään aktiivisia sosiaalisia erotteluita ja luokituksia ja muodostetaan niiden perustalle hierarkioita ja valtasuhteita. Ratsastustalleilla ja jääkiekkokaukaloissa nämä eronnot nojaavat ruumiilliselle suorituskyvylle ja teknisille taidoille, mutta myös etniselle taustalle, sukupuolelle ja seksuaaliselle suuntautumiselle (esim. Berg 2018). Viimeisimmissä nuorten liikuntatutkimuksissa on havaittu, että kiusaaminen ja syrjintä on yleistynyt nuorten keskuudessa etenkin perinteisten urheiluseurojen toiminnassa (Hakanen, Myllyniemi & Salasuo 2019a). Toisaalta on havaittu myös, että vaihtoehtolajien tai uusien lajien harrastajilla suvaitsevaisuus ja tasa-arvo ovat usein normaalia ilman, että yhdenvertaisuutta korostavia sääntöjä olisi annettu aikuisvetoisesti ulkoapäin (Rannikko 2018).

Vammaisia nuoria koskevassa liikuntatutkimuksessa tämä tulkinta on saanut vahvistusta esimerkiksi lumilautailijoita koskevissa havainnoissa (Eriksson 2018b, 89-90). Urheilukulttuurit näyttäytyvät vaihtoehtolajeissa tasavertaisempina kuin perinteisissä lajeissa, joissa vammaisten mukanaoloa ei pidetä välttämättä edes mahdollisena. Vammai-

sia nuoria koskevaa liikuntakulttuurien tutkimusta on kuitenkin edelleen tehty Suomessa melko vähän, ja vammaisuuden kytkeytyvä eriarvoisuuden todellisuus suhteutettuna viralliseen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden vaatimukseen kaipaa edelleen tieteellistä tarkastelua.

Vammaisten nuorten liikunnalliset harrastusmahdollisuudet tutkimuksen valossa

Vammaisia nuoria koskevassa liikuntatutkimuksessa on keskitytty tähän mennessä tarkastelemaan heidän liikunnan harrastamisen mahdollisuuksiaan (esim. Eriksson, Armila & Rannikko 2018; Hakanen, Myllyniemi & Salasuo 2019b). Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota mahdollisuuksien puutteeseen harrastaa liikuntaa, etenkin muiden nuorten kanssa. Syyksi siihen on esitetty muun muassa vammaisuutta ja toimintarajoitteita koskevia ennakkoluuloja ja kielteisiä asenteita. Jotkut nuoret eivät esimerkiksi välttämättä halua harrastaa sellaisilla harrastuspaikoilla, joilla he tietävät toimivan vammaisiakin harrastajia. (Eriksson 2018a.)

Toinen syy on se, että vammaiset nuoret joutuvat erillisiin harrastusryhmiin. Esimerkiksi kehitysvammaisen nuori saatetaan ohjata hakeutumaan juuri vammaisille erityisesti suunnatun

toiminnan pariin. Puhutaan erityisliikunnasta, jolla viitataan juuri vammaisille suunnattuun, sopivien tukimuotojen avulla järjestettyyn toimintaan. Erityisliikunnan piirissä toimii yleensä kehitysvammaohjaajia, joilla on vammaisuutta koskevaa asiantuntemusta ja taitoja ohjata liikunta-apuvälineiden käytössä. Monet nuoret tarvitsevat tukea ja apua liikunnan harrastamisessa ja vammaisuutta koskeva asiantuntemus liikuntapaikoilla onkin nuorille erittäin tärkeää (esim. Eriksson 2018a; Liikainen 2018). Vaikka vammaisille nuorille siis tällä tavoin tarjotaankin jonkin verran erityisiä liikuntamuotoja ja liikunnallisia aktiviteetteja ja se siinä mielessä lisääkin tasa-arvoa liikuntamahdollisuuksissa, rakenteellinen eriarvoisuus jää vallitsemaan, koska vammaiset nuoret eivät tällöin harrasta yhdessä muiden nuorten kanssa.

Tutkimusten mukaan vammaisille suunnattuja liikuntapaikkoja ja harrastusryhmiä tai asiantuntevaa ohjausta ei kuitenkaan ole tarpeeksi niitäkään. Vammaiset nuoret haluaisivat harrastaa erilaisia lajeja monipuolisemmin kuin on tällä hetkellä mahdollista. Lisäksi vammaisille suunnatuissa harrastusryhmissä ikäerot saattavat olla suuria. (esim. Eriksson, Armila & Rannikko 2018.)

Nämä tekijät luovat epätasa-arvoa vammaisten nuorten liikunnan harras-

tamiseen, kun sitä suhteutetaan muiden nuorten harrastamiseen yleensä. Nykyinen tutkimustieto on kuitenkin vielä melko vaillinaista sen suhteen, miten vammaisuuden luonne vaikuttaa harrastusmahdollisuuksiin. Vammaisten nuorten välillä on huomattaviakin eroja siinä, millaista liikuntaa heidän on mahdollista (tai pidetään mahdollisena) harrastaa, mikä vaikuttaa suoranaisesti harrastustarjontaan. On muun muassa havaittu, että lievemmin kehitysvammaisten mahdollisuudet ovat huomattavasti paremmat kuin syvästi kehitysvammaisten nuorten. Vammaisten nuorten liikuntatutkimuksessa ei ole riittävästi huomioitu nuorten keskinäisiä eroja, vaan ollaan taipuvaisia niputtamaan nuoria yleiseen ”vammaisuuden” tai toimintarajoitteita omaavien kategoriaan. (Eriksson ym. 2020.)

Vammaisten nuorten ainutlaatuiset liikuntakulttuurit

Tähän mennessä on jonkin verran tutkittu sitä, miten vammaisten nuorten keskinäiset liikuntakulttuurit rakentuvat ja toimivat. Erityistä tukea tarvitaan ja sitä on usein tarjolla läheisten ja muiden tukihenkilöiden taholta. Nuoret muodostavat liikunnallisissa yhteisöissään keskenään hyvin uniikkeja ryhmiä ja toimintakulttuureita, joiden käyt-

tännöissä tukihenkilöiden rooli on olennainen.

Esimerkiksi VALKKU-tutkimushankkeen etnografisessa kenttätöyssä ja kehitysvammaisten jalkapalloturnausta havainnoidessa turnauksen yleisö muodostui pääasiassa pelaajien perheenjäsenistä ja ystävistä. He muodostivat kentän reunalla suuren piknik-alueen soittaen musiikkia, seurustellen ja ilakoiden. Pelaajia kannustettiin kovaäänisesti ja riehukkaasti ja osa yleisöstä oli varustautunut tapahtumaan kasvovärein ja banderollein. Liioitellun karnevalistiset merkitykset sekä korostivat juhlan tuntuja, että merkitsivät tapahtuman ainutlaatuiseksi. (Eriksson 2018b, 92-93.) Nämä kulttuuriset piirteet ovat peilattavissa keskusteluun vammaiskulttuurisesta toiminnasta, jonka puitteissa vammaisuuden korostaminen erityisten merkien ja niiden liioittelun avulla tekee vammaisuutta myönteisellä tavalla näkyväksi (esim. Kupperts 2017).

Vammaisuutta myönteiseksi merkitsevillä ulottuvuuksilla tehdään näkyväksi nuorten keskinäistä yhteisöllisyyttä ja muokataan sitä kulttuurisesti erityislaatuisiksi. Positiivisia identiteettejä rakentavilla elementeillä on vammaisille nuorille emansipovia vaikutuksia, mihin pyritään eri muodoissa esimerkiksi luovissa harrastuksissa. (esim. Taylor 2005.) Erityisryhmien jalkapallo

näyttäytyy VALKKU-hankkeen tutkimusaineistossa uniikkina liikuntakulttuurina, joka saa merkityksensä yhdesäolosta ja kollektiivisuudesta sekä hauskanpidosta ja juhlasta, ja jossa kansallistason kilpailu näyttäytyy usein sivuseikkana tai peräti tekosyynä yhteiselle koontumiselle.

Yhteisöllisyyttä korostavat vammaisten nuorten liikuntakulttuurit rakentavat nuorille myönteisiä identiteettejä, joiden elementit muodostuvat vammaisuuden erityislaatuisuudesta, mielekkästä toiminnasta ja hauskanpidosta. Monet nuoret harrastajat perustelevat ryhmään kuulumistaan sillä, että siinä on mahdollisuus liikunnalliseen ”höntsäilyyn”, hullutteluun ja mukavaan yhdessäoloon. Usein urheilulajissa kehittymiseen tai taitojen karttumiseen ei suhtauduta sen kaltaisella vakavuudella, joka vaarantaisi harrastamisen hauskuutta (esim. Harinen, Itkonen & Rautopuro 2013; myös Wessman, Känkänen & Silonsaari 2018).

Vammaisten nuorten keskinäisissä liikuntakulttuureissa on olennaisia yhtymäkohtia niiden piirteiden kanssa, jotka ovat ominaisia nuorten omaehtoisille liikuntakulttuureille. Kilpailun merkitys ei välttämättä näyttäydy vakavana eikä sen anneta vaarantaa hauskanpitoa – puhumattakaan siitä, että sen annettaisiin vaikuttaa nuorten välisiin suhteisiin, jotka

halutaan pitää tasavertaisina (esim. Liikanen & Rannikko 2018).

Kilpailu ja kykyisyyden voima

Nuorten urheilun tavoitteellisuus ja kilpailullisuus ovat kuitenkin olleet viime aikoina paljon esillä julkisuudessa esimerkiksi valmentajien käyttäytymistä koskevissa keskusteluissa. Tutkijat ovat olleet huolissaan siitä, että kilpailuhenkisyys monien perinteisten urheiluseurojen toiminnassa vie nuorelta liikunnan ilon ja lopulta sammuttaa halun harrastaa lajia. (Esim. Aarresola 2013; Peltola 2016; Salasuo, Berg & Lehtonen 2020.)

Vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa kilpailun merkitys näyttäytyy vähintäänkin kaksijakoisena. Kun erityisryhmien jalkapallossa viralliset kilpailut ovat hyvä tekosyy piknikille, murtomaahiihdossa nuoret saattavat valmentautua niin järjestelmällisesti arvokisoihin ulkomaille, ettei harrastajien keskinäistä yhteisöllisyyttä pääse syntymään, vaikka harjoiteltaisiinkin muiden kanssa samoilla leireillä. Monille vammaisille nuorille hyvän kilpailumesteyksen merkitys on erittäin tärkeä, ja esimerkiksi arvokilpailujen neljännet sijat voivat tuottaa pettymyksiä. (Eriksson 2018b.)

Kilpailun rooli eri urheilulajien kulttuuristen käytäntöjen ja merkitysten

muodostumisessa on huomattava. Lajin kilpailukäytäntö vaikuttaa paljon muun muassa siihen, kuinka paljon ja millaisissa mittasuhteissa tiettyä lajia arvostetaan. (Esim. Itkonen 1996.) Vammaisurheilun arvokilpailuita ei arvosteta niin paljon kuin muun urheilun, mikä keskeisiltä osiltaan luo ja ylläpitää vammaisten henkilöiden eriarvoisuutta liikunnassa ja urheilussa.

Merkkejä muutoksesta saattaa kuitenkin olla olemassa, sillä esimerkiksi Lontoon olympialaisten yhteydessä vuonna 2012 järjestettyjen paralympiakisojen uutisoinnissa oli median yhteisten virallisten linjausten perusteella kirjoitettu paraurheilusta tietoisesti arvostavassa tyylilajissa (esim. Walsh 2015). Vastaavilla uusilla yhdenvertaisuutta painottavilla tiedottamisen käytännöillä voi hyvinkin olla vaikutusta asenteisiin vammaisuutta kohtaan. Tästä on kuitenkin olemassa vasta niukalti tutkimusta. Vaikka tiedottamisen linjaukset muuttuvatkin, ruumiillisen toimintakyvyn merkitykset ja niille perustuvat sosiaaliset jaot ja luokitukset ovat kuitenkin vammaisurheilustakin kirjoitettaessa hallitsevassa asemassa ja monesti vammaisille henkilöille epäedullisin tavoin (Peers 2009; Eriksson ym. 2016).

Väitetään, että urheilua ja urheiluharrastuksia koskevat hegemoniset käsitteet muodostuvat sosiaalisissa ja kult-

tuurisissa ymmärtämisen koodistoissa, jotka perustuvat pitkälti ruumiin kykyisyyteen (*able-bodiedness*) ja ovat siten luonteeltaan ideaalisia (Aitchison 2009). Ruumiin merkitykset vaikuttavat urheilua koskevien kulttuuristen käsitysten muodostumiseen ja samalla ne muokkaavat urheilukulttuurien käytäntöjä (esim. Itkonen 1996). Ruumiillisen kykyisyyden ideaali esimerkiksi luo ihanteita ruumiillisen suorituskyvyn luokitteluun ja mittaamiseen (Connell 1988). Samalla se luo nuorten urheilukulttuureihin yhdenmukaistavia normeja, joiden puitteissa on esiintynyt syrjiviä käytäntöjä niitä kohtaan, joiden katsotaan poikkeavan noista normeista (Peltola 2016).

Ruumiiseen ja sen suorituskykyyn liittyvät luokitukset vaikuttavat perustavimmin vammaisten mahdollisuuksiin harrastaa urheilua ja liikuntaa (esim. De Pauw 1997; Howe 2011). Urheilukulttuureissa kykyisyyden ideaali vaikuttaa vammaisten asemaan voimakkaasti, sillä monessa lajissa ammennetaan merkityksiä juuri fyysisestä voimasta ja ruumiin ylivoimaisesta suorituskyvystä (mm. Smith & Sparkes 2012; Lindemann & Cherney 2008). Myös vammaisurheilussa kykyisyyteen liittyvä hegemonisen maskuliinisuuden ideaali vaikuttaa vahvasti tietyissä lajeissa – kuten pyörätuolirugbyssa (Lindemann & Cherney 2008)

– lajin käytäntöihin ja sitä koskeviin käsityksiin (esim. Tiihonen 2002).

Vammaisurheilun sisällä vallitsee siis voimakkaita arvottavia hierarkioita, ja esimerkiksi kehitysvammaisten olympialaisten eli Special Olympics-kisojen ei katsota olevan samassa asemassa kuin arvokilpailujen kentällä vakiintuneet kansainväliset paraurheilukilpailut. Samoin lajitasolla kehitysvammaisten erityisjalkapallo ei nauti niin suurta yleistä arvostusta kuin esimerkiksi ratakelaus, joka on yksi arvostetuimmista paraurheilulajeistamme. Kilpa-areenoiden rakenteissa urheilua arvotetaan voimakkaasti fyysisen voiman ja mitattavan suorituskyvyn perusteella, millä on väistämättä vaikutusta tilojen käyttäjiin (Tangen 2001). Suorituskyvylle perustuvat sosiaaliset jaottelut heijastuvat myös vammaisten nuorten keskinäisiin suhteisiin (esim. Eriksson 2018a).

Kykyisyyttä korostavan urheilun vaikutus vammaisten nuorten asemaan ja identiteettiin ei kuitenkaan ole yksiselitteisen negatiivinen. Vammaisten nuorten liikuntakulttuureita luotaavassa tutkimuksessa on tultu siihen tulkitaan, että korostamalla kilpailullisuutta, liikunnallisia taitoja ja niiden kartuttamista sekä niille perustuvaa menestystä, vammaiset nuoret pyrkivät lähentymään huippu-urheiluun kytkeytyviä professionaalisia identiteettejä (vrt. Salasuo, Piis-

pa & Huhta 2015). Kilpailuun liittyvien merkitysten myötä vammaisten urheilukulttuureissa pyritään integroitumaan liikunnan valtavirtakulttuureihin. Kilpailu on tärkeää monen itsetunnolle ja se tuottaa tunnetta onnistumisesta ja pätevyyydestä (Ashton-Schaeffer ym. 2001; Smith & Sparkes 2012).

Samaan aikaan urheilun tarkasteleminen vammaisuuden ”linssin” läpi auttaa näkemään urheilun sosiaalisen ja kulttuurisen konstruktivistisuuden ja sen myötä etsimään vaihtoehtoisia ymmärryksen ja tarkastelun tapoja (De Pauw 1997, 428). Erilaisissa intersektionaalisissa analyyseissa on muun muassa havaittu, ettei vammaisten urheilijoiden tai liikunnan harrastajien asema rakennu vain ”vammaisuuden” parametrien kautta, vaan siihen vaikuttavat muutkin yksilölliset ja sosiaaliset tekijät (esim. Guthrie & Castelnuovo 2001; Lindemann & Cherney 2008).

Joissakin vammaisten nuorten liikunnallisissa yhteisöissä – kuten näkövammaisten maalipallossa – harrastamisen mielekkyys saa merkityksiä sekä pyrkimyksestä huippu-urheilijaksi että elämäntapaurheilusta, jolloin hauskanpitoa korostavaa yhteisöllisyyttä ja ystävyyssuhteita pidetään yllä liikunnan ulkopuolisella ajallakin (Eriksson 2018b). Riippumatta siitä, miten kilpailuun suhtaudutaan, harrastuspiireissä keskeistä

on se, että urheilukulttuurissa rakennetaan ja ylläpidetään myönteisiä sosiaalisia identiteettejä.

Liikunnallinen vapaa-aika ja kuntouttamisen diskurssi

Vammaisten vapaa-aikaa koskevassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota yhdenmukaistaviin määrittely- ja puhe- tapoihin, jotka luovat ja muokkaavat vammaisten henkilöiden asemaa vapaa- ajassa ja virkistystoiminnassa. Siinä missä nuoret yleensä ovat vieläkin liian usein sidoksissa kasvatuksen agendaan ja sitä painottaviin diskursseihin heille suunnatussa vapaa-ajan toiminnassa (esim. Haanpää 2019), vammaisten henkilöiden kohdalla korostuvat erilaiset kuntoutukselliseen viriketoimintaan liittyvät määritelmät ja merkitykset (Aitchison 2009). Vapaa-ajan merkitykset määräytyvät suhteessa työssäkäyntiin, mutta vammaisten henkilöiden vapaa-aika ei tule ymmärretyksi perinteisen työn ja vapaa-ajan kahtia- jaon kautta.

Vastaavien ulossulkevien diskurssien väitetään olevan keskeisiä syitä vammaisten henkilöiden marginaaliselle asemalle vapaa-ajan mahdollisuuksissa. Lääketieteellisen kuntouttamisen merkitysmaailma ikään kuin muodostaa oman todellisuutensa, jonka sisällä mie-

lekästä vapaa-ajan toimintaa ei voida järjestää vammaisia henkilöitä varten ilman perusteita toiminnan kuntouttavasta funktiosta. (Aitchison 2009; Patterson & Pegg 2009.) Kuntouttamisen merkitys korostuukin monien vammaisten henkilöiden arkielämässä, toiminnassa ja palveluissa. Etenkin monia liikunnallisia aktiviteetteja perustellaan kuntouttamisen välttämättömyydellä, jolloin vammaisten henkilöiden liikunta ei välttämättä tule lainkaan käsitteellistetyksi harrastuspohjalta tapahtuvana aktiviteettina vapaaehtoisuuden, mielekkyyden tai yhteisöllisyyden kannalta.

Kuntouttamisen diskurssin ja käytännön muodostama todellisuus on keskeistä ennen kaikkea syvästi kehitysvammaisten henkilöiden arjessa ja elämässä. Heitä varten järjestetään aktiviteetteja usein ainoastaan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen institutionaalisisissa käytännöissä. (Mietola & Vehmas 2019.) Harrastamisen ajatus näyttää tässä kehitysvammaisen henkilön ei oleteta omaavan toimintakykyä ”harrastaa” asioita. Kuitenkin käynnissä olevassa tutkimuksessa vaikeimmin vammaisten nuorten liikunnallisesta osallisuudesta (VAIKOS) on havaittu, että nuorten vanhemmat ja fysioterapeutit usein pitävät mielekkään harrastamisen mahdollisuutta vähintään yhtä keskeisenä ta-

voitteena kuntoutustoiminnassa kuin itse fyysistä kuntoututumista. (Ks. Eriksson & Saukkonen 2019.)

Inklusion ideologia ja urheilukulttuuriset merkitykset

Yksilöiden välisen yhdenvertaisuuden vaatimus on lakisääteinen normi. Kaikille tulisi taata mahdollisuuksien tasa-arvo ja sitä edesauttavia käytäntöjä tulisi luoda. Inklusio on jo kauan ollut ideologinen ulottuvuus esimerkiksi koulutuksessa. Ideaalitalanteessa jokaiselle järjestetään mahdollisuus opiskella samassa opilaitoksessa sopivan avun ja tuen kanssa eikä ketään syrjitä tai aseteta eriarvoiseen asemaan kykyjen perusteella. Inklusion ideaalia pyritään soveltamaan muissakin lapsia ja nuoria koskevissa käytännöissä niin, että jokaiselle taattaisiin yhdenvertainen mahdollisuus osallistua erilaisiin aktiviteetteihin. Ideologia on keskeinen esimerkiksi kolmannen sektorin lasten ja nuorten harrastustoiminnassa. (Esim. Wessman, Känkänen & Silonsaari 2018.)

Inklusio on toiminut keskeisenä ideologisena perusteena vammais- palvelujen järjestämisessä ja siihen on liitetty yksilökeskeisen tuen merkitys (esim. Hakala, Mietola & Teittinen 2013). Jokaisella tulisi olla mahdollisuus osallisuuteen hänelle tärkeissä yhteisöissä ja

saada yksilöllistä tukea esimerkiksi harrastustoimintaan osallistumiseksi. Inklusion ideaalissa kukaan ei jää ulkopuolelle toimintarajoitteen tai jonkin muun ominaisuuden perusteella.

Sekä koulutuksen että urheilun alueella inklusion on nähty kiinnittyvän erityisiin sosiaalisiin ulottuvuuksiin. Näitä ovat kaikkien yksilöiden mahdollisuus osallistua toimintaan, palveluiden ja aktiviteettien saavutettavuus sekä syrjimättömyys (esim. Kiuppis 2018). Inklusiota määritelläänkin pitkälti samoin periaattein ja merkityksin kuin esimerkiksi yhdenvertaisuutta tai osallisuutta. Esimerkiksi UNESCO:n määritelmässä jokaisella lapsella ja nuorella tulee olla mahdollisuus fyysisen kunnan ja toimintakyvyn, henkisen hyvinvoinnin ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen niin liikunnallisen leikin ja virkistykseen kuin järjestetyn kilpaurheilunkin avulla (International Charter on Physical Education, Physical Activity and Sport 2015).

Verrattuna inklusion vaatimukseen koulutuksessa urheilun katsotaan olevan konteksti, jossa sekä erityistoimintaan että integraatioon perustuvat rakenteet ovat olemassa rinnakkain ilman, että ne olisivat hierarkkisissa suhteissa toisiinsa (Kiuppis 2018). Tätä perustellaan välttämättömyydellä, joka nousee mahdollisuudesta valita itse toiminta, johon osal-

listuu. Kun siis koulutuksessa erityisyyteen perustuvia rakenteita pyritään korvaamaan inklusiivisilla käytännöillä, urheilun alueella toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen ja siihen, että harrastajalla on mahdollisuus valita aktiviteettinsa. Silloin urheilun inklusion kantava periaate on se, että niin erityisillä kuin integraatioon perustuvillakin käytännöillä on validiteettinsa ja yhtä tärkeä roolinsa.

Erilaisia tapoja järjestää vammaisille henkilöille saavutettavaa liikuntaa on havainnollistettu urheilun inklusion kirjon käsitteen (*Sport Inclusion Spectrum*) kautta. Tällä skaalalla aktiviteetit liikkuvat erityisiä vammairyhmiä varten suunnitellusta toiminnasta (esim. kehitysvammaisten jalkapallo) muillekin avoimeen vammaisurheiluun (kuten näkövammaisten maalipallo, johon myös näkevät nuoret ovat tervetulleita) ja aina modifioituun liikuntaan, jossa tilan, välineiden ja ohjauksen muunnelmien kautta tehdään toiminta kaikille avoimeksi. Tässä urheilun inklusion kirjon teoreettisessa kehyksessä erilaiset lajeihin, toimintakykyyn ja apuvälineisiin liittyvät variaatiot näyttäytyvät ideologisesti samanarvoisina. (Black & Williamson 2011.)

Vammaisten nuorten liikunnalliset aktiviteetit ovatkin moninaisia tässä spektrissä. Vammaisten nuorten mahdollisuudet eivät kuitenkaan ole yhden-

vertaisia, jos aitoja mahdollisuuksia inklusioon muiden nuorten kanssa ei ole. Jos esimerkiksi tutkimusten mukaan lisääntynyt kiusaaminen ja syrjintä työntävät vammaisia nuoria pois kaikille avoimista harrastuspaikoista ja -ryhmisistä (esim. Berg 2018; Peltola 2016; Salasuo, Berg & Lehtonen 2020), erityisten käytäntöjen lisääminen juuri heitä varten ei edesauta nuorten välistä yhdenvertaisuutta, vaan sitä vastoin vahvistavaa ulossulkemisen mekanismeja. Vaikka esimerkiksi erityisliikunta laajentaa urheilullisten ja liikunnallisten mahdollisuuksien spektriä, suuntaamalla vammaisia nuoria erillisten järjestelyjen piiriin ylläpidetään heidän etäisyyttään muista nuorista.

Vastaavanlaiseen paradoksiin on törmätty paraurheilussa, missä urheilusuuritusten mittaukset jatkuvasti kehittyvät ja hienovaraistuvat erilaisten vammaisuusluokitusten myötä. Esimerkiksi kansainvälisessä Paralympiakomiteassa kamppaillaan jatkuvasti sen kanssa, että kilpailijoiden ja katsojien kannalta mielekkään kilpailun vaatimat luokittelut jatkavat vammaisia urheilijoita yhä tarkkarajaisempiin ryhmiin. Kun urheilukilpailuja laajennetaan näin kattamaan inklusion mukaisesti useampia lajeja, se kuitenkin samalla pilkkoo aluetta hienovaraisten jakojen mukaan, jolloin paraurheilu näyttääytyy yhä vähemmän inklu-

siivisena. (Howe & Jones 2006.) Mikrososiologisesti tarkasteltuna erilaisten hierarkkisten suhteiden muodostuminen yksilöiden ja ryhmien välille on sosiaalinen fakta, jonka valossa urheilun inklusion kirjon teoria näyttäytyy lähinnä ideologisena.

Kuitenkin yhdenvertaisuuden vaatimuksen myötä joissakin urheilukulttuureissa pyritään tietoisesti pitämään yllä tasavertaisia suhteita. Esimerkiksi syrjäytymisriskissä olevia lapsia ja nuoria varten jo parikymmentä vuotta toiminnassa olleessa Icehearts-toimintamallissa vahvistetaan joukkueurheilun avulla nuorten sosiaalista osallisuutta heille mielekkäässä toiminnassa. Toiminta perustuu tasa-arvoisille suhteille lasten ja nuorten välillä sosioekonomiseen asemaan, etniseen taustaan tai muihin tekijöihin katsomatta. Nuoret itse ovat toimintaa luonnehtiessaan painottaneet yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä keskinäisissä suhteissaan. Näistä normeista Icehearts-tiimeissä pidetään kiinni. Myös tässä toiminnassa kilpailullisuuden puuttuminen, hauskanpito ja keskinäisen yhteisöllisyyden ylläpitäminen on ollut keskeistä. (Wessman, Känkänen & Silonsaari 2018.)

Pyrkimys tasavertaisuuteen pelaajien välisissä suhteissa on tärkeää myös esimerkiksi näkövammaisten maali-pallon urheilukulttuurissa. Joukkueis-

sa pelaa sekä näkövammaisia että näkeviä miehiä ja naisia. Keskinäinen kunnioitus ja syrjimättömyys ovat keskeisiä maali-pallokulttuurin toimintanormeja. (Eriksson 2018b.) Yhdenvertaisuuden vaatimus tulee siis näkyväksi useiden lajien, joukkueiden, ryhmittymien ja käytäntöjen urheilukulttuurisessa normistossa ja sen puitteissa luodaan sääntöjä toiminnalle.

Inklusion ja yhdenvertaisuuden vaatimukset ovat muuttaneet myös urheilukulttuurien rakenteita ja niiden välisiä suhteita. Esimerkiksi vammaisurheilun leviäminen ja sisäinen monipuolistuminen on apriorisesti laajentanut urheilukulttuurien kirjoa, muuttanut kilpailemiseen ja valmentamiseen liittyviä merkityksiä ja käytäntöjä ja laajentanut nuorten osallisuuden mahdollisuuksia esimerkiksi madaltamalla osallistumisen kynnyksiä. Tutkimusten mukaan urheilu pitää edelleen pintansa nuorten suosituimpana harrastuksena (Hakaniemi, Myllyniemi & Salasuo 2019b). Tämä heijastuu myös vammaisten nuorten urheilulajien laajentuneeseen tarjontaan, sillä esimerkiksi pyörätuolitanssi on saavuttanut suuren suosion.

Kuitenkin etenkin vaikeimmin vammaisten nuorten asema nuorten liikuntakulttuureissa on erittäin hankala joutuen siitä, että heidät suljetaan niistä jo lähtökohtaisesti ulos kykyisyyteen pe-

rustuvien käsitysten ja niille perustuvien luokitusten takia. Inklusion kirjon idea ei mahdollista urheilun yhdenvertaisuuden analyttisempää tarkastelua sen kannalta, millaisia sosiaalisia järjestyksiä ja valtasuhteita eri urheilukäytäntöihin muodostuu ja millaisena tekijänä urheiluharrastajan vammaisuus vaikuttaa näissä käytännöissä. Inklusion kirjon idean kautta ei myöskään tavoiteta niitä rakenteellisia ja sosiaalisia ongelmia, joita erilaisiin urheilun järjestämisen tapoihin sisältyy. Monet yhdenvertaisuuden ongelmat syntyvät vallitsevien sosiaalisten hierarkioiden vuoksi, jotka muokkaavat yksilöiden välisiä suhteita ja vaikuttavat heidän asemaansa.

Näistä tekijöistä huolimatta inklusion merkitys urheilukulttuureissa voidaan edelleen ymmärtää käynnissä olevaksi prosessiksi juuri mahdollisuuksien laajenemisen kannalta. Samalla kykyisyyden merkitykset ja ulottuvuudet ovat alkaneet laajentua tai muuttua. Esimerkiksi pyörätuolitanssi perustuu henkilön kyvyille yksin tai tuetusti liikuttellessa pyörätuoliaan tanssilattialla tanssille ominaisia liikkeitä tapaillen. Kun pyörätuolitanssi luokitellaan liikuntamuodoksi tai liikuntaharrastukseksi, se venyttää samalla käsityksiä liikunnallisesta kykyisyydestä ja siitä, millainen liikunnallisuus on mahdollista käsittää liikunnalliseksi aktiviteetiksi.

Kyvykkyyden valtaa vai yhdenvertaisuuden ideaaleja?

Liikunnan yhdenvertaisuuteen liittyvien painotusten ja liikuntapoliittisten linjausten merkitys on ollut kaksijakoinen vammaisten nuorten osallisuudessa. Yhtäältä mahdollisuuksia ovat parantaneet liikuntalajien ja -muotojen monipuolisuus ja tarjonnan laajeneminen, jolloin vaihtoehtoja on olemassa etenkin riittävän tuen ja avun kanssa henkilökohtaisessa arjessa ja liikuntapaikoilla. Toisaalta rakenteelliset tekijät vaikeuttavat yhä nuorten asemaa, sillä erityisliikunnan pariin suuntaavat vaihtoehtot eristävät nuoret omille alueilleen eikä nuorille luoda mahdollisuuksia integroitua muiden nuorten liikunnallisiin yhteisöihin.

Normaalisuuteen liittyvät käsitykset ovat voimakkaita urheilumaailman rakenteissa ja käytännöissä. Käsitykset normaalista ruumiillisesta suorituskyvystä ja sen mittaustandardit ovat luoneet erillisiä käytäntöjä vammaisia henkilöitä – ja erilaisia vammaryhmiä – varten. Tällaisten erottelujen riskinä on se, että ne vahvistavat erottelua sekä ei-vammaisten ja vammaisten henkilöiden välillä että vammaisten henkilöiden keskuudessa. Ne, jotka pystyvät parhaiten lähestymään normaaliuden ideaaleja, saattavat saavuttaa tässä järjestelys-

sä hiukan uutta arvostusta sillä hinnalla, että vaikeammin vammaisia henkilöitä pusketaan yhä kauemmas yhdenvertaisuudesta.

Liikunnan harrastamisen esteistä keskeisimpiä ovatkin juuri asenteisiin liittyvät tekijät, kuten vammaista ruumiillisuutta koskevat ennakkokäsitykset ja ennakkoluulot, joissa ei ole sijaa oletukselle siitä, että vammaisen ruumis olisi kykenevä liikunnallisiin tai urheilullisiin suorituksiin. Nämä ennakkosenteet muodostavat huomattavan inkluusion esteen, mitä tulee liikunnallisiin nuorisokulttuureihin.

Yhdenvertaisuuden ideaali on kuitenkin normatiivisella tasolla vaikuttanut jo moniin yhteisöihin ja liikuntakulttuureihin, mikä on hiljalleen alkanut muuttaa asennemaailmaa. Heterogeenisuus ja moniarvoisuus ovat tänä päivänä nuorisokulttuurista valttia useiden aktiviteettien tasoilla. Yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden periaatteiden vaaliminen ja kulttuurisen moniarvoisuuden kunnioittaminen ovat monelle nykynuorelle keskeistä sosiaalista pääomaa. (Mm. Wessman, Känkänen & Silonsaari 2018.)

Arvomaailman muutoksista huolimatta ruumiillisen kyvykkyyden yliver-taisuuteen liittyvät asenteet ovat vieläkin erittäin voimakkaita monissa urheilukulttuureissa ja ne sulkevat ulos mui-

ta toimijuuksia. Ideaaliseen ruumiillisuuteen kytkeytyvä kulttuurinen koodisto, joka hallitsee urheilumaailmaa ja urheilukulttuureita, vaikuttaa edelleen hyvin vahvasti vammaisille nuorille luotuihin mahdollisuuksiin ja ylläpitää käsityksiä siitä, mikä heitä varten ylipäänsä olisi mahdollista ja järjestettävissä. Liikunnallista kykyisyyttä koskevan ajattelun laventaminen voisi muuttaa asenteita myönteisemmiksi. Pyörätuolilla tehdyt tanssilikkeet, sormien liikuttaminen fysioterapeutin avustuksella tai talvinen pulkkamäki ovat monelle nuorelle merkityksellisiä asioita ja sosiaaliset käytännöt näiden liikuntamuotojen ympärillä hyvin tärkeitä. Siksi ne ansaitsevatkin nykyistä suurempaa huomiota myös tutkijoilta.

LÄHTEET

Aarresola, Outi (2013) Omaehtoisuudesta urheilun kilpailueteu? Teoksessa Päivi Harinen & Anni Rannikko (toim.) *Tässä season enkä muuta voi? Nuorisotutkijoiden ajatuksia nuorten liikunnasta ja sen kipupisteistä*. Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, Verkkojulkaisu 65. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, 55–59.

Aitchison, Cara (2009) Exclusive discourses: leisure studies and disability. *Journal of Leisure Studies* 28:4, 375–386.

Ashton-Schaeffer, Candace, Gibson, Heather, Autry, Cari & Hanson, Carolyn (2001) Meaning of sport to adults with physical disabilities: a disability sport camp experience. *Sociology of Sport Journal* 18:1, 95–114.

Berg, Päivi (2018) Sukupuoli, yhteiskuntaluokka ja etnisyyden lasten ja nuorten urheiluseura-harrastuksissa. Teoksessa Päivi Berg & Marja Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*.

Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 64–90. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/urheilun_takapuoli_nettili.pdf (Tarkastettu joulukuussa 2020.)

Berg, Päivi & Salasuo, Mikko (2019) Valinnanvapautta vai yhdenvertaisuutta? Lasten ja nuorten ohjatut liikuntaharrastukset sosiaalisen median keskusteluissa. *Nuorisotutkimus* 37:3-4, 4–22.

Black, Ken & Williamson, Doug (2011) Designing Inclusive Physical Activities and Games. Teoksessa Anxo Cereijo-Roibas, Emanuel Stamatakis & Ken Black (toim.) *Design for Sport*. Farnham: Gover, 195–224.

Connell, Raewyn (1988) *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.

De Pauw, Karen (1997) The (in)visibility of disability: cultural contexts and “sporting bodies”. *Quest* 49:4, 416–430.

Eriksson, Susan & Saukkonen, Eero (2019) *Vaikeasti kehitysvammaisten nuorten osallisuus nuorten liikunnallisissa harrastuksissa*. Nuorisotutkimuspäivät 2019, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu 7.11.-8.11.2019.

Eriksson, Susan (2018a) ”Jos saisin vapaasti valita, ensimmäisenä aloittaisin tanssin”. Liikuntaan liittyvät tavoitteet, toiveet ja esteet. Teoksessa Susan Eriksson, Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 26–36.

Eriksson, Susan (2018b) ”Se on mulle tosi fiilistäjuttu” – liikuntaharrastuksen kulttuuriset ulottuvuudet. Teoksessa Susan Eriksson, Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 85–97.

Eriksson, Susan, Armila, Päivi & Rannikko, Anni (toim.) (2018) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES.

Eriksson, Susan, Liikanen, Veli, Rannikko, Anni, Sihvonen, Santeri & Torvinen, Pasi (2016) Vammaisuus suomalaisen sanomalehden ruumiinkulttuureissa. *Liikunta & Tiede* 53:6, 56–62.

Eriksson, Susan, Saukkonen, Eero, Mietola, Reetta & Katsui, Hisayo (2020) Vaikeimmin vammaisten nuorten liikunnan harrastaminen ja eriarvoisen osallisuus. Teoksessa Jouko Kokkonen & Kati Kauravaara (toim.) *Eriarvoisuuden kasvot liikunnassa*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu nro 175. Helsinki: Liikuntatieteellinen seura, 94–113.

Guthrie, Sharon & Castelnovo, Shirley (2001) Disability management among women with physical impairments: the contribution of physical activity. *Sociology of Sport Journal* 18:1, 5–20.

Haanpää, Leena (2019) *Harrastustakuu: yhdenvertaisuuden asialla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisuja 147.

Hakala, Katariina, Mietola, Reetta & Teittinen, Antti (2013) Valinta ja valikointi ammatillisessa erityisopetuksessa. Teoksessa Kristiina Brunila, Katariina Hakala, Elina Lahelma & Antti Teittinen (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus University Press, 173–200.

Hakanen, Tiina, Myllyniemi, Sami & Salasuo, Mikko (2019a) *Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:2. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Hakanen, Tiina, Myllyniemi, Sami & Salasuo, Mikko (2019b) *Takuulla liikuntaa. Kyselytutkimus toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta ja vapaa-ajasta*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:5. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Harinen, Päivi, Itkonen, Hannu & Rautopuro, Juhani (2013) *Asfalttiperinssi. Tutkimus skeittareista*. Suomen liikuntatieteellinen seura, Tutkimuksia 159. Jyväskylä: Suomen liikuntatieteellinen seura.

Howe, David (2011) Cyborg and Supercrip - the Paralympics technology and the (dis)empowerment of disabled athletes. *Sociology – The Journal of the British Sociological Association* 5:45, 868–882.

Howe, David & Jones, Carwyn (2006) Classification of disabled athletes: (dis)empowering the paralympic practice community. *Sociology of Sport Journal* 23:1, 29–46.

International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport (2015) <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/physical-education-and-sport/sport-charter/what-is-the-charter/>

Itkonen, Hannu (1996) *Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Tampere: Vastapaino.

Itkonen, Hannu (2017) Vapaus valita? Nuorten pirstaloituvaa liikuntakulttuuria. *Tieteessä tapahtuu* 35:3, 13–16.

Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Kiuppi, Florian (2018) Inclusion in sport: disability and participation. *Sport in Society* 21:1, 4–21.

Kuppers, Petra (2017) *Theatre & Disability*. London: Palgrave & Macmillan.

Liikanen, Veli (2018) Vammaiset nuoret VALKKU-kyselyssä: yhteenveto kyselyaineistosta. Teoksessa Susan Eriksson, Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 12–25.

Liikanen, Veli & Rannikko, Anni (2018) Vertaisuuhteet vammaisten nuorten liikunnassa. Teoksessa Susan Eriksson, Päivi Armila & Anni Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346. Jyväskylä: LIKES, 65–75.

Liikuntalaki 390/2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150390>

Lindemann, Kurt & Cherney, James (2008) Communicating in and through “murderball”: masculinity and disability in wheelchair rugby. *Western Journal of Communication* 72:2, 107–125.

Mietola, Reetta & Vehmas, Simo (2019) “He Is, After all, a Young Man”. Claiming ordinary lives for young adults with profound intellectual disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research* 21:1, 120–128.

Patterson, Ian & Pegg, Shane (2009) Serious leisure and people with intellectual disabilities: benefits and opportunities. *Journal of Leisure Studies* 28:4, 387–402.

Peers, Danielle (2009) (Dis)empowering Paralympic histories: absent athletes and disabling discourses. *Disability & Society* 24:5, 653–665.

Peltola, Marja (2016) Ohjaajan väkivaltainen käyttäytyminen liikuntaharrastuksissa: sukupuolen ja maahanmuutostaustan merkitys lapsiuhritutkimuksen valossa. Teoksessa Päivi Berg & Marja Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 23–45.

Rannikko, Anni (2018) *Kamppailua kunnioituksesta. Vaihtoehtoliikunnan alakulttuurien moraaliset järjestykset*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 201. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Rannikko, Anni, Harinen, Päivi, Liikanen, Veli, Ronkainen, Jussi & Kuninkaanniemi, Hanna (2013) Nuorten liikunnalliset alakulttuurit: elämäntapaa ja erontekoa. *Nuorisotutkimus* 31:4, 3–19.

Salasuo, Mikko, Berg, Päivi & Lehtonen, Kati (2020) Johdanto. Teoksessa Päivi Berg, Kati Lehtonen & Mikko Salasuo (toim.) *"Siitä on pikemminkin vaiettu". Kirjoituksia kiusaamisesta, syrjinnästä ja epäasiallisesta kohtelusta lasten ja nuorten liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisu 151, 5–16.

Salasuo, Mikko, Piispa, Mikko & Huhta, Helena (2015) *Huippu-urheilijan elämäntapaa. Tutkimus urheilijoista 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.

Smith, Brett & Sparkes, Andrew (2012) Disability, sport and physical activity. A critical review. Teoksessa Nick Watson, Alan Roulstone & Carol Thomas (toim.) *Routledge Handbook of Disability Studies*. London: Routledge, 336–347.

Tangen, Jan (2001) Silent expectations – silent knowledge: and the movements that connect. A system theoretical attempt to explain the use and non-use of sport facilities. Teoksessa Knut Dietrich (toim.) *How Societies Create Movement Culture and Sport*. Copenhagen: Institute of Exercise and Sport Sciences, University of Copenhagen, 51–58.

Taylor, Margaret (2005) Self-identity and the arts education of disabled young people. *Disability & Society* 20:7, 763–778.

Tiihonen, Arto (2002) *Ruumiista miestä, tärinästä tulkintaa*. Jyväskylä: LIKES.

Walsh, Alison (2015) Out of the Shadows, into the Light? The Broadcasting Legacy of the 2012 Paralympics for Channel 4. Teoksessa Daniel Jackson, Caroline Hodges, Mike Molesworth & Richard Scullion (toim.) *Reframing Disability? Media, (Dis)Empowerment and Voice in the 2012 Paralympics*. London: Routledge, 26–36.

Wessman, Jenni, Känkänen, Päivi & Silonsaari, Jonne (2018) Icehearts – sosiaalisesti tiedostava urheilutoiminta haastaa maskuliinisuuden ideaa. Teoksessa Antti Kivijärvi, Tuija Huuki & Harry Lunabba (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 197–220.

Zacheus, Tuomas (2008) *Luonnonmukaisesta arkiliikunnasta liikunnan eriytymiseen. Suomalaiset liikuntasukupolvet ja liikuntakulttuurien muutos*. Turku: Turun yliopisto.

YTT **Susan Eriksson** työskentelee tutkijana nuorisotalon tutkimus- ja kehittämiskeskus Juveniassa erityiskysymyksinään nuorten palvelut, vammaisten nuorten liikuntakulttuurit, eriarvoisuus ja marginalisoituminen.

VTM **Eero Saukkonen** on tohtorikoulutettava Helsingin yliopistossa ja hänen erikoisalaansa on liikuntavammaisten osallisuus kehittyvissä maissa.